

AHOLINI IJTIMOYIY HIMOYA QILISH IQTISODIY RIVOJLANISH OMILI SIFATIDA

Almardonova Feruza Fazliddinovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17443947>

Annotatsiya. Mazkur maqolada aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirishning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Ijtimoiy himoya tizimi davlatning iqtisodiy siyosati tarkibidagi eng muhim yo'nalishlardan biri bo'lib, u aholi farovonligini oshirish, kambag'allikni kamaytirish va inson kapitalini rivojlantirish orqali barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. Maqolada O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan ijtimoiy himoya islohotlari, aholining zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash mexanizmlari hamda xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan zamonaviy yondashuvlar o'rganilgan. Shuningdek, ijtimoiy himoya choralari bilan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinib, tizimni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy himoya, iqtisodiy rivojlanish, inson kapitali, kambag'allik, ijtimoiy siyosat, farovonlik, bandlik, barqaror o'sish.

SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract. This article scientifically analyzes the role and importance of strengthening social protection of the population in economic development. The social protection system is one of the most important areas of the state's economic policy, which ensures sustainable economic growth by increasing the well-being of the population, reducing poverty and developing human capital. The article studies the social protection reforms being carried out in the Republic of Uzbekistan, mechanisms for supporting vulnerable groups of the population, and modern approaches developed on the basis of international experience. Also, the relationship between social protection measures and economic growth indicators is analyzed, and scientific and practical recommendations are given to improve the system.

Keywords: social protection, economic development, human capital, poverty, social policy, welfare, employment, sustainable growth.

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА НАСЕЛЕНИЯ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье научно анализируются роль и значение усиления социальной защиты населения в экономическом развитии. Система социальной защиты является одним из важнейших направлений экономической политики государства, обеспечивающим устойчивый экономический рост за счёт повышения благосостояния населения, сокращения бедности и развития человеческого капитала. В статье рассматриваются реформы социальной защиты, проводимые в Республике Узбекистан, механизмы поддержки уязвимых слоёв населения и современные подходы, разработанные на основе международного опыта. Также анализируется взаимосвязь мер социальной защиты с показателями экономического роста и даются научно-практические рекомендации по совершенствованию системы.

Ключевые слова: социальная защита, экономическое развитие, человеческий капитал, бедность, социальная политика, благосостояние, занятость, устойчивый рост.

Kirish

Har bir mamlakatning iqtisodiy taraqqiyoti, eng avvalo, uning aholisi farovonligiga, ijtimoiy barqarorlik darajasiga va inson kapitalining rivojlanishiga bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, aholining ijtimoiy himoyasi – bu nafaqat ijtimoiy siyosatning tarkibiy qismi, balki iqtisodiy o'sishning muhim omili sifatida ham e'tirof etiladi. Ijtimoiy himoya tizimi orqali davlat aholining kam ta'minlangan, nogiron, keksalar, yetimlar, ishsizlar va boshqa ijtimoiy zaif qatlamlarini iqtisodiy noaniqlik va bozor risklaridan himoya qiladi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish hamda inson kapitalini rivojlantirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022–2026"da ijtimoiy himoya sohasida davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari belgilab berilgan bo'lib, bunda "hech kim e'tibordan chetda qolmasin" tamoyili asosiy mezon sifatida ilgari surilgan.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev o'z nutqlarida ta'kidlaganidek:

"Bizning bosh maqsadimiz — inson qadri, uning farovon hayoti, mehnat qilish va o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish imkoniyatini ta'minlashdir."

Bu fikrlar ijtimoiy himoya tizimining nafaqat ijtimoiy barqarorlik, balki iqtisodiy rivojlanish uchun ham zarurligini ko'rsatadi. Chunki iqtisodiy o'sishning barqaror bo'lishi jamiyatdagi ijtimoiy adolat, daromadlarning teng taqsimlanishi va aholining turmush darajasi bilan chambarchas bog'liqdir.

Bugungi kunda ijtimoiy himoya nafaqat davlatning majburiyati, balki iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlovchi tizimli mexanizm sifatida ham qaralmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, kuchli ijtimoiy himoya tizimiga ega davlatlar — Skandinaviya mamlakatlari, Germaniya, Kanada va Janubiy Koreya — iqtisodiy o'sishning yuqori darajalariga erishgan.

Demak, O'zbekiston uchun ham ijtimoiy himoya siyosatini takomillashtirish, uni raqamli texnologiyalar asosida boshqarish, maqsadli manzillilikni kuchaytirish va inson kapitaliga sarmoya kiritish — uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Shu bois ushbu maqolada aholining ijtimoiy himoyasini iqtisodiy rivojlanish omili sifatida o'rganish, uning nazariy asoslari, amaliy natijalari va istiqboldagi yo'nalishlarini tahlil qilish maqsad qilingan.

Adabiyotlar sharhi

Aholini ijtimoiy himoya qilish masalasi jahon iqtisodiyoti va ijtimoiy siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu borada ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borgan. Ijtimoiy himoya tizimining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni, uning samaradorlik mexanizmlari hamda ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi roli turli konseptual yondashuvlar asosida o'rganilgan.

Mashhur iqtisodchi A. Sen o'zining "Development as Freedom" (1999) asarida inson rivojlanishining asosiy mezoni sifatida ijtimoiy himoya, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarining mavjudligini ko'rsatadi. Unga ko'ra, iqtisodiy o'sish o'z-o'zidan ijtimoiy farovonlikni ta'minlay olmaydi; buning uchun aholining asosiy ehtiyojlarini qondiruvchi ijtimoiy infratuzilma zarur.

J. Rawls (1971) “A Theory of Justice” asarida ijtimoiy adolatning nazariy asoslarini ishlab chiqib, iqtisodiy tizimda resurslarning teng taqsimlanishi va zaif qatlamlarning qo‘llab-quvvatlanishi jamiyat barqarorligining garovi ekanini ta’kidlagan. Shuningdek, P. Townsend (1979) va R. Titmuss (1974) o‘z tadqiqotlarida ijtimoiy siyosatni iqtisodiy o‘shishning tarkibiy qismi sifatida baholagan.

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD, 2022) ma’lumotlariga ko‘ra, ijtimoiy himoya dasturlariga kiritilgan sarmoyalar har bir mamlakatda 1 foizlik qo‘shimcha YaIM o‘shishini ta’minlashi mumkin. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO, 2023) esa ijtimoiy sug‘urta, bandlik dasturlari va pensiya tizimining kengaytirilishini “barqaror iqtisodiy rivojlanishning tayanchi” sifatida e’tirof etadi.

Mustaqillik yillarida O‘zbekiston iqtisodchilari ham ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishga oid qator ilmiy izlanishlar olib borganlar. Jumladan:

— A. Abduvaxobov (2021) – ijtimoiy himoya tizimini isloh qilishda manzillilik va raqamlashtirish muhimligini ta’kidlab, “Ijtimoiy himoya yagona reyestri” tizimining samaradorligini tahlil qilgan.

— B. Qodirov (2020) – ijtimoiy himoya va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi bog‘liqlikni iqtisodiy modellashtirish asosida isbotlab, ijtimoiy xarajatlar mehnat unumdorligi va bandlik darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini asoslab bergan.

— Z. Umarova (2022) – “Aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirishning gender jihatlarini” mavzusida olib borgan tadqiqotida ayollar va yoshlar uchun mo‘ljallangan ijtimoiy dasturlarning iqtisodiy samaradorligini baholagan.

— I. Rahmonov (2023) – ijtimoiy himoya tizimini davlat moliyaviy siyosatining tarkibiy qismi sifatida tahlil qilib, byudjet xarajatlarini optimallashtirish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashni taklif qilgan.

O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya sohasini tartibga soluvchi qator huquqiy hujjatlar mavjud. Jumladan:

— O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil yangi tahriri) – 43-moddada “Har bir fuqaro ijtimoiy ta’minot huquqiga ega” deb belgilangan.

— PF-60-sonli Farmon (2022-yil 28-yanvar) – “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022–2026-yillar uchun” hujjatida kambag‘allikni qisqartirish va ijtimoiy himoyani kuchaytirish ustuvor yo‘nalish sifatida qayd etilgan.

— PQ-377-son Qaror (2022-yil 15-sentabr) – “Ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

— Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 9-iyundagi 265-son qarori – “Ijtimoiy himoya yagona reyestri”ni joriy etish tartibini belgilaydi.

Mazkur hujjatlar asosida mamlakatda ijtimoiy himoya tizimi markazlashtirilgan, shaffof va maqsadli mexanizm sifatida shakllanmoqda.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimi nafaqat inson farovonligini oshiradi, balki iqtisodiy o‘shish, bandlik va iste’mol bozorining kengayishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Jahon amaliyotida samarali ijtimoiy siyosatni yuritgan mamlakatlarda YaIMning 20–25 foizi ijtimoiy sohalarga yo‘naltiriladi.

O'zbekiston uchun esa bu yo'nalishda raqamlashtirish, manzillilikni kuchaytirish va ijtimoiy xizmatlar tizimini diversifikatsiya qilish dolzarb hisoblanadi.

Metodologiya

Aholini ijtimoiy himoya qilish iqtisodiy rivojlanish omili sifatida o'rganish murakkab, ko'p qirrali va tizimli ilmiy jarayon hisoblanadi. Ushbu yo'nalishning o'ziga xosligi shundaki, u nafaqat iqtisodiy, balki sotsiologik, huquqiy, siyosiy va boshqaruv fanlari bilan uzviy bog'liqdir. Shu boisdan tadqiqotning metodologiyasi ilmiy izchillik, tizimlilik, empirik tahlil va komparativ (taqqoslama) yondashuv tamoyillariga asoslanadi.

Ijtimoiy himoya tizimi iqtisodiy o'sish bilan bevosita bog'liq bo'lib, u daromadlarning qayta taqsimlanishi, bandlikni oshirish, inson kapitalini rivojlantirish va ijtimoiy adolatni ta'minlash kabi omillarni o'z ichiga oladi. Shu sababli, tadqiqotda kompleks yondashuv qo'llanildi. Ya'ni, ijtimoiy himoya tizimi faqat bir sohaga taalluqli emas, balki bir vaqtning o'zida iqtisodiyot, mehnat bozori, soliq siyosati, byudjet xarajatlari va aholining turmush darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi ko'p qatlamli jarayon sifatida o'rganildi.

Tahlil davomida makroiqtisodiy ko'rsatkichlar — yalpi ichki mahsulot (YaIM), bandlik darajasi, inflyatsiya, davlat byudjetidagi ijtimoiy xarajatlar ulushi — bilan bir qatorda mikroiqtisodiy omillar, ya'ni uy xo'jaliklari daromadlari, iste'mol xarajatlari, ijtimoiy to'lovlar va nafaqalar hajmi ham o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi. Bunday yondashuv ijtimoiy himoya siyosatining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rnini aniq ko'rsatib berishga xizmat qildi.

Tadqiqotning yondashuvlari inson kapitali nazariyasiga tayanadi. Chunki aholining ijtimoiy himoyasi — bu faqat yordam berish tizimi emas, balki inson salohiyatini oshirish, mehnat resurslarini rivojlantirish va jamiyatda teng imkoniyatlar yaratish vositasidir. Demak, ijtimoiy himoya tizimi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim infratuzilma sifatida ko'riladi.

Tadqiqotda tizimli tahlil usuli asosiy o'rinda turadi. Bu usul yordamida ijtimoiy himoya tizimi iqtisodiyotning yagona elementi sifatida qaralib, uning iqtisodiy barqarorlik va rivojlanishdagi o'rnini aniqlanadi. Tizimli yondashuv orqali ijtimoiy himoya, byudjet siyosati, bandlik va inson kapitali o'rtasidagi uzviy bog'liqliklar o'rganildi.

Shuningdek, komparativ (taqqoslama) tahlil usuli qo'llanilib, O'zbekiston tajribasi rivojlangan mamlakatlar — Germaniya, Janubiy Koreya va Skandinaviya davlatlari ijtimoiy siyosat modellari bilan solishtirildi. Ushbu taqqoslash orqali O'zbekistondagi ijtimoiy himoya tizimining kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, xalqaro standartlarga moslashtirish imkoniyatlari baholandi.

Statistik va empirik tahlil usuli yordamida so'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Bandlik va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, Jahon banki hamda Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlar tahlil qilindi. Bu ma'lumotlar asosida ijtimoiy himoya dasturlarining iqtisodiy samaradorligi, ularning bandlik va iste'mol darajasiga ta'siri aniqlashtirildi.

Tadqiqotda, shuningdek, maqsadli (targeted) yondashuv ham qo'llanilgan bo'lib, ijtimoiy yordamning manzilliligi, ya'ni yordamning aynan ehtiyojmand qatlamlarga yo'naltirilganlik darajasi baholandi. Bu orqali ijtimoiy dasturlarning natijadorligi va adolatlilik darajasi tahlil qilindi.

Induktiv va deduktiv usullar esa nazariy tamoyillarni amaliy holatlar bilan bog'lashda, empirik kuzatishlardan umumiy xulosalar chiqarishda qo'llanildi. Induktiv yondashuv orqali statistik ma'lumotlardan umumiy nazariy qarashlarga kelinib, deduktiv yondashuv orqali esa mavjud nazariy modellarning O'zbekiston sharoitida amaliy tasdig'i o'rganildi.

Bu metodologik asoslar tadqiqotning ilmiy ishonchliligini ta'minlab, ijtimoiy himoya tizimining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni, uning samaradorlik darajasi va takomillashtirish yo'nalishlarini kompleks tahlil qilish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar

Aholini ijtimoiy himoya qilish iqtisodiy rivojlanishning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, uning samarali tashkil etilishi mamlakatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, inson kapitalini rivojlantirish va iqtisodiy o'sishni tezlashtirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya tizimi tubdan yangilanib, uning maqsadli, shaffof va raqamli boshqaruvga asoslangan shakli shakllantirilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimi davlatning iqtisodiy strategiyasida muhim o'rin tutadi. Chunki ijtimoiy himoya choralari aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash orqali ularning iqtisodiy faolligini oshiradi. Bu esa mehnat bozori barqarorligini ta'minlaydi, ichki iste'mol talabini kengaytiradi hamda iqtisodiy o'sish sur'atlarini mustahkamlaydi.

Masalan, Jahon bankining (2024) ma'lumotlariga ko'ra, ijtimoiy yordam dasturlariga sarflanadigan har bir 1 so'm mablag' iqtisodiyotda o'rtacha 1,3–1,5 so'mlik qo'shimcha yalpi mahsulot yaratadi. Bu holat ijtimoiy himoya nafaqat xarajat, balki iqtisodiy sarmoya ekanligini isbotlaydi.

O'zbekiston so'nggi yillarda ijtimoiy himoya sohasida tub islohotlarni amalga oshirdi. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022–2026" hamda "Ijtimoiy himoya yagona reyestri" tizimining joriy etilishi natijasida yordam ko'rsatish jarayonlari shaffoflashdi, resurslardan foydalanish samaradorligi oshdi.

Bandlik va kambag'allikni qisqartirish vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2020–2024-yillar oralig'ida kam ta'minlangan oilalarni qo'llab-quvvatlash uchun ajratilgan mablag' hajmi 3 barobarga oshgan. Natijada, mamlakatda kambag'allik darajasi 2020-yildagi 17 foizdan 2024-yilda 11,5 foizgacha pasaydi. Bu esa iqtisodiy o'sishning ijtimoiy yo'naltirilganligini ko'rsatadi.

Raqamlashtirish jarayoni ijtimoiy yordam tizimida yangi bosqichni boshlab berdi. "Ijtimoiy himoya yagona reyestri" orqali 2,3 milliondan ortiq fuqaroga onlayn tarzda manzilli yordam ko'rsatilmoqda. Bu tizim xalqaro moliya institutlari tomonidan "eng samarali ijtimoiy boshqaruv yechimlaridan biri" sifatida e'tirof etilgan.

Ijtimoiy himoya tizimi faqat yordam berish emas, balki iqtisodiy faollikni rag'batlantirish vositasi hamdir. Masalan, "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" va "Temir daftar" kabi dasturlar orqali 2023-yilda 1,2 million fuqaro kasb-hunar o'qishlariga, mikrokredit va subsidiyalarga ega bo'ldi. Natijada 400 mingdan ortiq yangi ish o'rinlari yaratildi.

Bu chora-tadbirlar inson kapitalini rivojlantirish, ya'ni fuqarolarning mehnat salohiyatini oshirish va ularni ishlab chiqarish jarayonlariga qayta jalb etish imkonini berdi. Demak, ijtimoiy himoya tizimi mehnat unumdorligini oshirish orqali iqtisodiyotning barqaror o'sishiga xizmat qilmoqda.

Skandinaviya davlatlarida (Shvetsiya, Norvegiya, Finlyandiya) ijtimoiy himoya siyosati iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi bosh omil sifatida qaraladi. Bu mamlakatlarda ijtimoiy xarajatlar YaIMning 25–30 foizini tashkil etadi. Germaniyada esa “ijtimoiy bozor iqtisodiyoti” modeli asosida ijtimoiy himoya tizimi bozor mexanizmlari bilan uyg'unlashtirilgan.

O'zbekiston uchun bu tajribalar muhim, chunki ular ijtimoiy himoya tizimining faqat iste'molni emas, balki ishlab chiqarishni ham qo'llab-quvvatlovchi mexanizmlarga aylanishini ko'rsatadi. Shuningdek, Koreya Respublikasining raqamli boshqaruv modeli — ijtimoiy nafaqalarni elektron platformalar orqali boshqarish tizimi — O'zbekiston uchun ilg'or amaliyot sifatida o'rganilmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston ijtimoiy himoya tizimini isloh qilish orqali iqtisodiy o'sishning yangi bosqichiga chiqmoqda. Quyidagi natijalar buning isboti bo'la oladi:

— Ijtimoiy xarajatlarning YaIMdagi ulushi 2019-yildagi 9,7 foizdan 2024-yilda 12,4 foizgacha oshgan.

— Aholining real daromadlari so'nggi besh yilda o'rtacha 1,8 barobarga ko'paygan.

— Kambag'allik darajasi 17 foizdan 11,5 foizgacha kamaygan.

— “Yagona reyestr” orqali ijtimoiy yordamning manzillilik darajasi 95 foizga yetgan.

Bundan tashqari, ijtimoiy himoya siyosati inson kapitalining sifatini yaxshilashga, mehnat unumdorligini oshirishga va ichki talabni kuchaytirishga olib kelmoqda.

Shu bilan birga, tizimda hali ham ayrim muammolar mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda raqamli tizimlar yetarlicha joriy etilmagan, ma'lumotlar bazasi to'liq integratsiyalashmagan, ijtimoiy to'lovlarning miqdori yashash minimumiga nisbatan past.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish nafaqat ijtimoiy adolatni ta'minlaydi, balki iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini mustahkamlaydi. Ijtimoiy siyosat va iqtisodiy strategiya o'zaro uyg'un holda olib borilganda, inson kapitali rivojlanadi, mehnat bozori kengayadi va jamiyatda farovonlik darajasi oshadi. Demak, ijtimoiy himoya tizimi iqtisodiyotning “barqaror yuragi” sifatida qaralishi lozim.

Muhokama

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, aholining ijtimoiy himoyasi — bu nafaqat ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash vositasi, balki mamlakat iqtisodiy rivojlanishini jadallashtiruvchi muhim omil hamdir. Ijtimoiy himoya tizimi kuchli bo'lgan mamlakatlarda aholi daromadlari barqaror, iste'mol bozori faol va inson kapitali yuqori darajada rivojlangan bo'ladi. Shu bois, ijtimoiy siyosatni faqat davlat xarajatlari sifatida emas, balki iqtisodiy o'sishga sarmoya sifatida baholash zarur.

Muhokama jarayonida shuni ta'kidlash joizki, iqtisodiy o'sish ijtimoiy himoyani moliyalashtirish imkonini yaratsa, samarali ijtimoiy himoya tizimi esa o'z navbatida iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Bu o'zaro bog'liqlik “ijtimoiy investitsiya modeli” sifatida talqin qilinadi. Aholining ijtimoiy himoyasi kuchaysa, fuqarolar o'z salohiyatini to'liq namoyon etadi, iste'mol va ishlab chiqarish faolligi ortadi, bu esa iqtisodiy ko'rsatkichlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2020–2024-yillar oralig‘ida davlat byudjeti xarajatlarining ijtimoiy sohaga to‘g‘ri keluvchi ulushi 54,2 foizdan 59,8 foizgacha oshgan. Xususan:

Yil	Davlat byudjeti umumiy hajmida ijtimoiy soha ulushi (%)	Ijtimoiy himoya uchun ajratilgan mablag‘ (trln so‘m)
2020	54,2	38,1
2021	56,4	42,7
2022	57,8	48,6
2023	59,1	56,3
2024	59,8	63,7

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi: “Davlat byudjeti ijrosi to‘g‘risidagi yillik hisobotlar” (2020–2024-yillar).

O‘zbekiston misolida, ijtimoiy dasturlarning kengaytirilishi mehnat bozoridagi faollikni oshirib, kambag‘allik darajasining pasayishiga sabab bo‘lgan. Ayniqsa, “Ayollar daftari” va “Yoshlar daftari” kabi tashabbuslar aholining iqtisodiy hayotga integratsiyasini ta‘minlab, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni iqtisodiy faollikka aylantirdi.

Muhokama qilinadigan muhim jihatlardan biri — ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirishdir. “Ijtimoiy himoya yagona reyestri” joriy etilgach, davlat yordami manzilli va shaffof bo‘ldi. Avvallari ijtimoiy yordam oluvchilarning aniqlanishi sub’yektiv yondashuvga asoslangan bo‘lsa, hozirda bu jarayon elektron algoritmlar orqali amalga oshirilmoqda.

Natijada, ijtimoiy to‘lovlarni olishda korrupsion xavf kamaydi, resurslar tejaldi va eng muhim jihat — yordam aynan ehtiyojmandlarga yetib borishi ta‘minlandi. Bu tizimning joriy etilishi iqtisodiy samaradorlikni oshirib, byudjet xarajatlarini optimallashtirishga zamin yaratdi.

Skandinaviya, Germaniya va Janubiy Koreya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimi iqtisodiyot bilan uyg‘unlashtirilganda, u “ijtimoiy barqarorlik poydevori”ga aylanadi.

Masalan, Germaniyada ijtimoiy sug‘urta tizimi bandlik siyosati bilan chambarchas bog‘liq. Koreyada esa “raqamli ijtimoiy siyosat” tamoyili asosida barcha to‘lovlar elektron tarzda boshqariladi, bu esa ma‘muriy xarajatlarni kamaytirgan.

O‘zbekiston uchun bu tajribalarning o‘rganilishi juda muhim, chunki mamlakatda ijtimoiy himoya tizimi yangi bosqichda shakllanmoqda. Eng muhim yo‘nalishlardan biri — raqamli boshqaruvni yanada kengaytirish, byudjet mablag‘larini iqtisodiy samaradorlik tamoyiliga asoslanib taqsimlash va aholining o‘zini o‘zi himoya qilish salohiyatini oshirishdir.

Muhokama davomida aniqlanishicha, O‘zbekiston ijtimoiy siyosatining asosiy yutug‘i — manzillilik va ochiqlikni ta‘minlash bo‘lsa-da, ayrim hududlarda hali ham tizimning to‘liq raqamlashtirilmagani, ma’lumotlar integratsiyasining sustligi va ijtimoiy to‘lovlarning miqdori yashash minimumiga to‘liq mos emasligi kuzatilmoqda.

Shuningdek, ijtimoiy yordamning ba’zi turlarida aholining iqtisodiy faolligiga yetarlicha turtki berilmayapti. Shu bois, ijtimoiy himoya tizimini “mehnat bilan integratsiyalashgan model” asosida takomillashtirish maqsadga muvofiq. Bu orqali nafaqat yordam, balki doimiy daromad keltiruvchi imkoniyatlar yaratiladi.

Yuqoridagi jihatlarni umumlashtirib aytganda, ijtimoiy himoya tizimi O‘zbekiston iqtisodiy rivojlanishining muhim tayanchi sifatida shakllanmoqda.

Tizimning raqamli transformatsiyasi, manzillilik tamoyilining kuchayishi va inson kapitaliga yo'naltirilgan yondashuv natijasida ijtimoiy siyosat iqtisodiy siyosat bilan uyg'unlashmoqda.

Ijtimoiy himoya tizimi bugungi O'zbekiston iqtisodiyotida faqat ijtimoiy barqarorlik kafolati emas, balki innovatsion o'sish, mehnat unumdorligini oshirish va iqtisodiy transformatsiyaning muhim mexanizmi sifatida qaralmoqda. Shu bois, mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy islohotlar nafaqat jamiyatda adolatni mustahkamlaydi, balki iqtisodiy barqarorlikni ham chuqurlashtiradi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlil va muhokamalardan kelib chiqib aytish mumkinki, aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlash nafaqat ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlovchi mexanizm, balki mamlakat iqtisodiy rivojlanishini jadallashtiruvchi strategik omildir. Ijtimoiy himoya tizimi orqali aholining eng zaif qatlamlari iqtisodiy hayotda faol ishtirok etish imkoniga ega bo'ladi, bu esa jamiyatda tenglik, adolat va iqtisodiy faollik muhitini yaratadi.

O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan islohotlar, xususan, "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022–2026" doirasida ijtimoiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida aholining farovonligini oshirish va kambag'allikni qisqartirish belgilangan. Shu maqsadda "Ijtimoiy himoya yagona reyestri" tizimining joriy etilishi, manzillilik tamoyilining kuchaytirilishi hamda raqamli boshqaruvning kengaytirilishi natijasida ijtimoiy yordam ko'rsatish mexanizmlari samaradorligi sezilarli darajada oshdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy himoya siyosati iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qiladi. Ijtimoiy xarajatlarning oshishi ichki iste'mol talabining kengayishiga, mehnat unumdorligining ortishiga va bandlik darajasining ko'tarilishiga olib keladi.

Natijada, kambag'allik darajasi kamayadi, ijtimoiy adolat mustahkamlanadi va iqtisodiy o'sish barqaror tus oladi.

Biroq, tizimda hali ham yechimini kutayotgan masalalar mavjud. Ayrim hududlarda ijtimoiy yordam mexanizmlarining to'liq raqamlashtirilmaganligi, ma'lumotlar bazasining integratsiyasi sustligi va to'lovlarning yashash minimumiga nisbatan pastligi kabi muammolar dolzarbdir. Shu sababli, istiqbolda ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish quyidagi yo'nalishlarda olib borilishi lozim:

— Ijtimoiy yordamni raqamli boshqaruv asosida avtomatlashtirish va ma'lumotlar bazalarini yagona platformada birlashtirish;

— Ijtimoiy siyosatni mehnat bozori bilan integratsiyalashgan holda olib borish, ya'ni yordamni faollikka yo'naltirish ("mehnat orqali ijtimoiy qo'llab-quvvatlash" modeli);

— Hududiy tengsizlikni kamaytirish maqsadida ijtimoiy dasturlarni differensial yondashuv asosida ishlab chiqish;

— Xususiy sektor, nodavlat tashkilotlar va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish.

Aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish O'zbekiston iqtisodiy rivojlanishining asosiy tayanchlaridan biridir. Kuchli ijtimoiy siyosat — barqaror iqtisodiyot, farovon jamiyat va inson kapitalining yuqori sifatini ta'minlovchi eng muhim omildir.

Shu bois, ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish, uni innovatsion va raqamli asosda boshqarish mamlakat taraqqiyotining uzoq muddatli strategik maqsadlariga to'liq mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–60-son Farmoni, 2022-yil 28-yanvar. “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022–2026-yillar uchun”.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–377-son qarori, 2022-yil 15-sentabr. “Ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 9-iyundagi 265-son qarori. “Ijtimoiy himoya yagona reyestrini joriy etish tartibi to'g'risida”.
5. Bandlik va kambag'allikni qisqartirish vazirligi. “O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya tizimi islohotlari bo'yicha hisobot”, Toshkent, 2024.
6. Jahon banki (World Bank). “Uzbekistan Social Protection Modernization Program”, Washington D.C., 2023.
7. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO). “Social Protection and Decent Work in Transition Economies”, Geneva, 2022.
8. BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP). “Inclusive Growth and Human Development in Central Asia”, New York, 2023.
9. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. — Oxford University Press.
10. Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. — Harvard University Press.
11. Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2010). *Economics*. — McGraw-Hill Education, 19th Edition.
12. Abduxobov, A. (2021). “Ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishda raqamlashtirishning o'rni”. – *Iqtisodiyot va ta'lim* jurnali, №4, Toshkent.
13. Qodirov, B. (2020). “Ijtimoiy siyosatning iqtisodiy o'sishga ta'siri: O'zbekiston tajribasi”. – *Moliyaviy tahlil va prognozlash* jurnali, №6, Toshkent.
14. Umarova, Z. (2022). “Aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirishda gender tengligi masalalari”. – *Ijtimoiy fanlar axborotnomasi*, №3, Toshkent.